

XXI століття) // Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / упоряд. **Литвин В.**, Андрущенко В., Гуржій А. та ін. – К. : Навч. книга, 2004. – Кн. 3: Модернізація освіти. – К., 2004. – С. 243– 270. 7. **Дружинин В. Н.** Психология общих способностей / Владимир Николаевич Дружинин. – СПб. : Питер, 1999. – 368 с. [Серия «Мастера психологии»]. 8. Європейська конвенція з прав людини / Рада Європи / **Олександр Павличенко** (відп. ред.) ; [пер. Є. М. Вишневецького]. – К. : Українська правнича фундація, Б. р. – 38 с. 9. **Ермолаева-Томина Л. Б.** Опыт экспериментального изучения творческих способностей / Л. Б. Ермолаева-Томина // Вопросы психологии. – 1977. – № 4. – С. 74–84. 10. **Марсель Г.** Опыт конкретной философии / Г. Марсель ; пер. с фр. В. П. Большакова и В. П. Визгина ; общ. ред., послесл. и примеч. В. П. Визгина. – М. : Республика, 2004. – 224 с. 11. Педагогика : [учеб. пособ. для студ. пед. учеб. заведений] / **В. А. Слостенни**, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школа-пресс, 1998. – 512 с. 12. **Хайдеггер М.** Бытие и время / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. В. В. Бибихин]. – М. : Ad Marginem, 1997. – 452 с.

УДК 371.15:373.3

**І. В. Оницько,**

*кандидат філол. наук, доцент,*

*Криворізький педагогічний інститут*

*ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

## **ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

*У статті визначено сутність професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів, її структуру; обґрунтовано психолого-педагогічні умови та етапи технології формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи.*

*Ключові слова: професійна культура, професійно-педагогічна культура, вчитель початкових класів.*

*В статье определена сущность профессионально-педагогической культуры учителя начальных классов, ее структура; установлены психолого-педагогические условия и этапы технологии формирования профессионально-педагогической культуры учителя начальной школы.*

*Ключевые слова: профессиональная культура, профессионально-педагогическая культура, учитель начальных классов.*

*The article explains the purpose of vocational and educational culture of primary school teacher, its structure, established psychological and pedagogical*

*conditions and stages of formation technology professional and pedagogical culture of the future primary school teacher.*

*Key words: professional culture, professional and pedagogical culture, primary school teacher.*

Сучасні умови суспільного розвитку України потребують переходу вищої школи на нову концепцію підготовки майбутніх спеціалістів, удосконалення її якості, інтегрування, підвищення рівня професіоналізму, компетентності, інтелектуальної культури вчителя. Окреслені Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ ст. завдання передбачають спрямування вищої освіти на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної і практичної підготовки фахівців.

Перед сучасною вищою школою поставлені завдання забезпечити якісну підготовку майбутніх учителів, які були б здатними на високому професійному рівні виконувати своє призначення. Педагогічна професія висуває підвищені вимоги до особистісних і професійних якостей сучасного вчителя початкових класів. Сукупність цих вимог виражається в необхідності оволодіння фахівцем високою професійно-педагогічною культурою. Професійно-педагогічна культура – це вищий ступінь відповідності рівня розвитку й професійної підготовленості вчителя до специфіки педагогічної діяльності. Сформована психолого-педагогічна культура дозволяє здійснювати педагогічну діяльність на вищому рівні її соціальних, гуманних, моральних, власне педагогічних, наукових і спеціальних критеріїв.

У науково-педагогічних дослідженнях накопичено значний досвід наукового пояснення феномену «професійно-педагогічна культура майбутнього вчителя» (О. Бондаревська, М. Васильєва, О. Гармаш, В. Гриньова, І. Зязюн, Т. Іванова, В. Кремень, Н. Крилова, І. Никифорова, В. Сластьонін, П. Щербань та ін.), висвітлено умови та шляхи формування професійно-педагогічної культури вчителя (А. Алексюк, І. Бех, М. Васильєва, С. Вітвицька, В. Гриньова, С. Гончаренко, А. Глузман, О. Гура, І. Ісаєв, А. Коржуєв, В. Кузнецов, С. Муцинов, С. Одарюк, В. Попков, В. Сластьонін та ін.), визначено структуру, критерії та показники професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи (І. Артем'єва, О. Біда, І. Комарова, М. Ніколаєва, І. Пальшкова, І. Смирнова та ін.). Проте, не-

зважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемі формування професійно-педагогічної культури вчителя, нині вона залишається однією з найбільш дискусійних.

*Метою статті є визначення сутності професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів, її структурних компонентів, психолого-педагогічних умов та технології формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів.*

У результаті аналізу наукових праць О. Бондаревської, І. Зязюна, Н. Крилової, М. Васильєвої, Л. Мітіної, К. Платонова, В. Радула, В. Сластьоніна та ін. Було з'ясовано, що науковці неоднозначно підходять до визначення поняття «професійно-педагогічна культура». Є. Бондаревська тлумачить професійно-педагогічну культуру як «динамічну систему педагогічних цінностей, творчих способів діяльності й особистісних досягнень учителів, показниками якої є гуманістична позиція, психолого-педагогічна компетентність, освіченість з фахового предмету, досвід творчої діяльності, культура професійної поведінки» [1, с. 37].

І. Пальшкова розглядає професійно-педагогічну культуру в контексті практико-орієнтованого підходу та до її складників відносить когнітивний компонент (система знань про цілі, призначення, способи реалізації педагогічної діяльності в системі початкової освіти, дитину як об'єкта і суб'єкта освітнього процесу, способи використання цих знань у межах гуманістично спрямованої взаємодії учасників навчально-виховного процесу); діяльнісно-поведінковий компонент (система культуровідповідних дій педагога, його поведінки, навичок регулювання дій і вчинків усіх учасників педагогічного процесу); ціннісно-орієнтаційний компонент (система моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що визначають гуманістичну спрямованість дій учителя на забезпечення в освітньому середовищі природних прав і свобод, інтересів кожного учня та інших учасників педагогічного процесу) [7, с. 7].

М. Фіцула визначає професійно-педагогічну культуру як «ступінь і спосіб творчої самореалізації особистості в різних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на засвоєння, передавання і створення педагогічних цінностей і технологій» [8, с. 189].

У педагогічних дослідженнях наголошується на необхідності розмежування понять «професійна культура» та

«педагогічна культура». На думку Т. Іванової, термін «педагогічна культура» ширший, ніж «професійна культура». Дослідниця підкреслює, що педагогічною культурою повинні володіти не тільки педагоги, але й спеціалісти інших профілів: «Педагогічна культура – це синтез духовного і професійного в людині, а головне, саме сформованість педагогічної культури дозволить передати, привити, сформувати ці якості у представників будь-якої професії» [3, с. 40]. Професійно-педагогічну культуру Т. Іванова розглядає як інтегральну якість особистості, динамічне явище, що включає аксіологічний, соціальний, технологічний, моральний, творчий аспект [3, с. 24].

Отже, професійно-педагогічна культура вчителя – це складне, інтегральне, багаторівневе утворення в цілісній професійній структурі його особистості, сукупність інтеріоризованих світоглядних цінностей та установок, професійно важливих якостей та характеристик, необхідних вчителю, умова ефективної професійної діяльності, професійної самоактуалізації, досягнення соціально-професійної зрілості.

Професійно-педагогічна культура майбутнього вчителя початкової школи є цільовою й змістовною характеристикою сучасного фахівця, вона є складним синтезом когнітивного, предметно-практичного й особистісного досвіду професійної діяльності.

Сучасний учитель початкових класів одночасно є дидактом, вихователем, організатором діяльності дітей, активним учасником спілкування з учнями, їхніми батьками та колегами, консультантом, дослідником педагогічного процесу. На нього покладається висока відповідальність за результати своєї праці, оскільки предметом педагогічного впливу є молодший школяр. Важливим завданням учителя початкових класів є цілеспрямований вплив на дитину, розвиток багатства її душі, допомога стати особистістю. Визначальними якостями вчителя початкової школи є доброта, любов до дітей, щедрість душі та відвертість у стосунках з дитиною. Отже, учитель початкової школи повинен бути особистістю, яка має певні моральні та професійні якості.

О. Гандабура до важливих якостей особистості вчителя початкових класів відносить здатність до навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку; спеціальну підготовленість (значний обсяг знань і вмінь зі шкільних навчальних предметів і методики їх викладання, включаючи ігрові мето-

ди та розвивальне навчання); усвідомлення фізіологічних і психологічних особливостей учнів молодших класів; схильність до професійно особистісного самовдосконалення та вміння створювати умови для саморозвитку й саморозкриття дитини молодшого шкільного віку [2, с. 274].

Л. Коваль вважає, що сучасна початкова школа потребує гуманного, дитино-центрованого педагога, який має розвинене педагогічне мислення, здатний до перетворювальної, конструктивної діяльності, фахової мобільності [4, с. 6].

Професійно-педагогічна культура вчителя початкових класів охоплює весь спектр соціальних і професійних стосунків вчителя, уособлює найвищий якісний професійно-педагогічний та культурний розвиток його особистості, який характеризується певною кількістю складових компонентів, якостей та характеристик. Викоремлюємо такі структурні компоненти професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів:

1. Мотиваційний компонент. Під час навчання у вищій школі необхідно розвинути позитивну мотивацію студентів до змісту учіння, педагогічної діяльності, підвищення рівня власної культури, тобто зацікавити їх майбутньою професією. Мотиви ставлення до педагогічної діяльності сприяють створенню позитивного емоційного фону на заняттях, привертають інтерес до власної емоційної сфери, бажання і прагнення зрозуміти почуття учнів і їх настрій, бажання навчити себе й учнів керувати своїми емоціями, потреба підтримувати позитивний емоційний настрій.

2. Особистісний компонент. Саме особистісні якості й здібності майбутнього вчителя початкових класів зумовлюють ефективність педагогічної діяльності та відповідають її характеристикам. Першорядне значення має професійно-педагогічна спрямованість, яка виражається в готовності до педагогічної роботи, задоволеності педагогічною професією, успішній діяльності та здатності до її виконання. Задоволеність педагогічною професією створює ті позитивні мотиви та емоційний фон, які й забезпечують спрямованість особистості на педагогічну професію. Це можливо також за умови розвитку конкретних особистісних якостей учителя початкових класів (вимогливість, стриманість, врівноваженість, спостережливість, доброзичливість, емпатія, відповідальність, естетичний смак, повага до особистості та ін.).

3. Когнітивний компонент. У процесі навчання у вищому педагогічному навчальному закладі майбутній учитель початкових класів набуває певної системи знань (когнітивний компонент професійно-педагогічної культури), яка включає теоретичні знання: педагогічні, психологічні, культурологічні, комунікативні, методичні, знання з фахових дисциплін; знання-засоби: організаційні, інтелектуальні, фізіологічні, інформаційні, антропологічні; знання-цінності: етичні, естетичні, деонтологічні, соціологічні.

4. Діяльнісний компонент. На основі набутих знань у майбутніх учителів початкових класів формуються способи діяльності та досвід їх здійснення, який втілюється в уміннях, що є підґрунтям діяльнісного компонента професійно-педагогічної культури вчителя. Студент оволодіває інтелектуальними, комунікативними та уміннями педагогічної техніки, які дозволяють дієво реалізувати набуті знання, формувати певні якості особистості.

О. Мешко, Г. Мешко наголошують, що серед основних складових професійно-педагогічної культури, які у своїй системній єдності відповідають як загальним, так і спеціальним вимогам педагогічної праці, системотвірну роль відіграє педагогічна спрямованість – «система спонукань педагога, що визначає для нього нестримну привабливість педагогічної діяльності й повне залучення до неї всіх сил і здібностей» [6, с. 17]. Вона є тим каркасом, навколо якого компонується основні професійно значимі властивості особистості педагога. Дослідники підкреслюють, що педагог, що володіє високою культурою, ставиться до педагогічної діяльності не як до праці, професії, а як до життєвого покликання, громадянської відповідальності, способу життя, своєї життєво-професійної позиції, а звідси – його захопленість, пристрасність, самовіддача [6, с. 17].

Уважаємо, що процес формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів спрямований на зміну мотивів, знань, умінь, властивостей і здібностей, активного якісного перетворення майбутнім учителем початкової школи свого внутрішнього світу, що приводить до зміни способів життєдіяльності, постійного аналізу, самоаналізу, самовдосконалення, розвитку ціннісного ставлення до педагогічної діяльності.

Задля дослідження професійно-педагогічної культури у студентів педагогічного факультету спеціальності «Початко-

ва освіта» Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» нами було проведено емпіричне дослідження поміж студентів 5-го курсів денної та заочної форм навчання та магістрантів. У дослідженні взяли участь 118 студентів та магістрантів. Нами з'ясовано розуміння студентами поняття «професійно-педагогічна культура вчителя початкових класів»; визначено, які показники, психолого-педагогічні умови та шляхи підвищення рівня сформованості професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів є визначеними.

Аналіз відповідей студентів довів, що професійно-педагогічну культуру вчителя початкових класів вони пов'язують з «умінням керувати, вчити, виховувати, слухати дітей, діяти в умовах нестандартних ситуацій», «творчою самореалізацією особистості вчителя початкових класів в різних сферах педагогічної діяльності», «ефективною організацією діяльності молодших школярів, спілкування з ними, їхніми батьками».

Поміж показників рівня сформованості професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів респонденти нами виокремлено такі: гуманістична позиція, культура професійної поведінки, культура професійно-педагогічного спілкування, високий рівень саморегуляції, психолого-педагогічна компетентність, духовна культура, любов до людей, здатність до співпереживання та ін.

Визначаючи психолого-педагогічні умови підвищення рівня сформованості професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів, студенти та магістранти виокремили такі: створення належних умов для проходження педагогічної практики, її спрямування на розвиток професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи, залучення досвідчених вчителів початкових класів під час проведення студентських науково-практичних конференцій, активного залучення студентів до науково-пошукової діяльності.

Поміж шляхів підвищення рівня сформованості професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів опитувані визначили такі: у процесі вивчення спецкурсів застосовувати рольові та ділові ігри, захищати творчі проекти з проблем формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи, виконувати творчі роботи, відвідувати наукові гуртки та проблемні групи, брати участь

у наукових та науково-практичних конференціях, проводити соціально-психологічні тренінги. Респонденти наголосили, що одним із важливих шляхів підвищення рівня сформованості професійно-педагогічної культури є проходження різноманітних видів педагогічної практики (навчальної, виробничої, літньої педагогічної в оздоровчих таборах).

Уважаємо, що до психолого-педагогічних умов формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів належать:

1) організація навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти на засадах педагогічної аксіології, його гуманізація, особистісне орієнтування, спрямування на формування у студентів якостей і характеристик професійно-педагогічної культури, комунікативної компетентності, позитивної мотивації до самоосвіти і професійного самовдосконалення;

2) ознайомлення майбутніх педагогів із надбаннями світової й вітчизняної культури, формування у студентів навичок самоконтролю, цілісного уявлення про сутність, функції та значення професійної культури вчителя;

3) практичне ознайомлення студентів із передовим педагогічним досвідом;

4) створення належних умов і відповідних стимулів для самостійної роботи студентів, їхньої науково-пошукової діяльності (участь у педагогічних конкурсах, семінарах, конференціях, методичних об'єднаннях);

5) удосконалення програми педагогічної практики, спрямування на розвиток педагогічних здібностей і професійної майстерності майбутнього вчителя початкової школи;

6) залучення досвідчених шкільних учителів до партнерства в підготовці майбутніх вчителів початкових класів.

Л. Коваль, аналізуючи сучасний етап розвитку професійної педагогічної освіти, вказує на необхідність вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи та пов'язує це з потребою суспільства в особистості педагога, який може вільно орієнтуватися в педагогічних інноваціях, користуватися засобами інформаційно-комунікаційних технологій, глибоко розуміє потреби й умови функціонування початкової освіти [4, с. 6].

Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів відбувається передовсім у процесі вивчення таких психолого-педагогічних дисциплін:



«Вступ до спеціальності», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічна культура», «Педагогічні технології в початковій школі», «Освітні технології», «Психологічна культура», «Основи етики та естетики», «Інформаційно-комунікаційні засоби навчання», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Основи екранного та сценічного мистецтва» та ін., на яких студенти знайомляться з основами ораторського мистецтва, зі способами навчання, основними прийомами і засобами педагогічного впливу, з нестандартними ідеями вчень, які можуть стати орієнтиром у формуванні професійно-педагогічної культури, вчать майстерності спілкування, цілетворенню, засвоюють шляхи уникнення та попередження конфліктів.

На основі структурно-логічного аналізу компонентів, критеріїв, якостей і характеристик майбутнього вчителя початкових класів визначено, що необхідною умовою формування професійної культури є залучення майбутнього педагога до неперервної професійної освіти та системи професійної орієнтації. Отже, важливою умовою формування професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів є створення належних умов для проходження майбутніми спеціалістами педагогічної практики, її спрямування на розвиток педагогічних здібностей, професійної майстерності, культури професійно-педагогічного спілкування.

Отже, основними етапами технології формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів є:

1. Здійснення діагностики особистих якостей на предмет відповідності вимогам до педагогічної культури майбутнього вчителя.

2. Формування теоретичної бази студента педагогічного навчального закладу з проблем професійно-педагогічної культури.

3. Створення програми саморозвитку основних компонентів професійно-педагогічної культури.

4. Виконання вправ із розвитку культури спілкування, морально-етичної, правової, управлінської культури тощо.

5. Самоконтроль та самодіагностика набутих професійно-педагогічних якостей протягом виробничих практик.

Отже, у професійній діяльності вчителя початкових класів велике значення має рівень сформованості професійно-педагогічної культури. Це складне інтегроване особистісне

утворення передбачає єдність мотиваційного, особистісного, когнітивного й діяльнісного компонентів, які надають цілісності особистості вчителя, спрямовують його професійно-педагогічну діяльність, визначають професійну поведінку, дозволяють приймати професійно важливі рішення, дають змогу розвиватися і самоудосконалюватися, актуалізувати резерви особистісного зростання, звільнятися від непродуктивного особистісного досвіду, стереотипів у діяльності і спілкуванні.

### Література

- 1. Бондаревская Е. В.** Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 37–43.
- 2. Гандабура О. В.** Особливості професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи / О. В. Гандабура // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школі. – 2010. – № 9. – С. 270–275.
- 3. Иванова Т. В.** Культурологическая подготовка будущего учителя : [монографія] / Т. В. Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.
- 4. Коваль Л. В.** Становлення та розвиток професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах України / Л. В. Коваль // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2009. – № 2. – С. 3–8.
- 5. Малицька О. В.** Формування культури професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи на основі компетентнісного підходу / О. В. Малицька // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2009. – № 2. – С. 57–63.
- 6. Мешко О. І.** Педагогічна спрямованість як аспект формування професійної культури майбутнього вчителя / О. І. Мешко, Г. М. Мешко // Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : [матеріали регіон. наук.-практ. семінару] / за ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – С. 17–20.
- 7. Пальшкова І. О.** Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. О. Пальшкова. – Одеса, 2009. – 44 с.
- 8. Фіцула М. М.** Педагогіка : [навч. посібн.] / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2001. – 528 с.